

TÁVOL-KELETI TANULMÁNYOK

8. ÉVFOLYAM
2016/2

Főszerkesztő

HAMAR IMRE

TÁVOL-KELETI INTÉZET

BUDAPEST

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Kósa Gábor: A hegyek rituális szerepe a Shang-korban</i>	1
<i>Balogh Mátyás: A xianbeiek sztyeppei jelenléte és a Xiongnu Birodalom bukása</i>	23
<i>Hornos Dániel: Jog a középkori Japánban – a Kamakura-kori bukehō</i>	47
<i>Kiss Mónika: Szútrák a hosszú élethez Amoghavajra fordításában. A Fugen Enmei szútra kutatásának margójára</i>	87
<i>Albeker András Zsigmond: A Meiji-kori japán nyelv forrásai: A gyorsírással átíratok (I.)</i>	127
<i>Farkas Ildikó: „Papp, Melinda 2016. Shichigosan. Change and Continuity of a Family Ritual in Contemporary Urban Japan.” (recenzió)</i>	149
<i>Kápolnás Olivér: „Барангасын Батсүрэн 2016. Ухуань (Авар) ба Сяньби (Сэрви).” (recenzió)</i>	156
Krónika	161
Absztraktok (angol)	173
Absztraktok (kínai)	178

Hornos Dániel

Jog a középkori Japánban – a Kamakura-kori *bukehō*

1. Bevezetés

Egy ország jogrendszere sok mindent elárul az adott államról. A jogszabályok, törvények, bírósági döntések vizsgálatával nemcsak jogtörténeti szempontból tanulmányozhatunk egy államot, de számos információt szerezhetünk az adott nép és kor kultúrájáról, társadalmi viszonyairól is.

Japán esetében is hasonló a helyzet: a jogtörténet nagy segítséget nyújthat számunkra a történelmi vizsgálódásban. A japán jogfejlődés tanulmányozásakor a fent említetteken kívül azt is megfigyelhetjük, hogy éppen milyen hatások érték Japánt. Így például az ókor jogrendszere, a *ritsuryō* 律令 a Tang-kori 唐 Kína mintájára jött létre, míg a modern kori törvényeknek, így például a Meiji-alkotmánynak a felvilágosult és iparosodott Nyugat római jogi alapokon nyugvó jogszabályai szolgáltak mintául. De mi jellemezte a japán jogrendszert e két korszak között, a szamurájok több mint fél évezreden keresztül tartó uralma során, a különböző sógunátusok idejében?

Sajnálatos módon Magyarországon mind ez ideig nem jelent meg olyan jelentősebb kutatás, tanulmány, amely e korszakoknak a jogtörténetét vizsgálta volna. A magyarul megjelent történeti munkák meg-megemlítik e korok jogtörténetének egy-egy jellemvonását, de mélyebben nem foglalkoznak vele. Néhány éve két doktori értekezés is született a japán joggal kapcsolatban, de a középkori jogtörténet egyik munkában sem kapott jelentős szerepet.¹ Az egyetemes jogtörténetet tárgyaló tankönyvekben sem igen találkozhatunk a középkori japán jog leírásával; ha mégis, akkor a közölt

¹ Tamás Csaba Gergely: *A demokratikus Japán születése* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2012) és Maros Kitti: *A japán, a kínai, a muzulmán, a hindu jogi kultúra és ezek modernizációs lehetőségei* (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2008).

anyag felületes, sőt néha pontatlan. A témában való tájékozódást és kutatást nehezíti az is, hogy a magyarországi könyvtárakban idegen nyelven sem érhető el olyan jogtörténeti munka, mely e korról foglalkozna.² A *ritsuryō* és a modern jogszabályok (pl. a modern alkotmányok) jelentősége mellett, úgy tűnik, valahogy eltölpül a szamurájok korának joga. Holott épp e kornak a jogtörténetét nem lenne szabad lebecsülnünk: ekkor ugyanis az ókori *ritsuryō*n, továbbá a harcosok erkölcsi, morális alapelvein, jogszokásain alapulva egy olyan jogrendszer jött létre, mely az azt megelőző és azt követő jogrendszerekhez képest viszonylag mentes volt a jelentősebb külföldi hatásoktól, így egyedülálló a japán jogtörténetben. Ez volt a *bukehō* 武家法, azaz a harcosok, a szamurájság joga.

Jelen írásomban Japán középkori jogrendszerén belül a Kamakura-kori 鎌倉時代 *bukehō* jellegzetességeit igyekszem megvizsgálni. A *bukehō*t tekintve a Kamakura-kor jelentősége leginkább abban áll, hogy ez volt az első olyan történelmi korszak Japánban, amikor a szamuráj réteg meghatározó politikai hatalomra tett szert, és ekkor alakulhattak ki azok a jogszabályok és normák, melyek a későbbi korszakok jogrendszerére is alapvető hatással voltak. Így tulajdonképpen a Kamakura-kori *bukehō* közvetett hatása a 19. század második feléig megfigyelhető volt.

Tanulmányom első felében az ókori *ritsuryō*-rendszer hanyatlásának és a Kamakura-bakufu 鎌倉幕府 kialakulásának vázlatos bemutatását követően a középkori japán jog általános jellegzetességeit vizsgálom meg. Írásom második részében pedig a Kamakura-kori *bukehō* egyes jogterületei alapvető jellemvonásainak bemutatásával igyekszem rámutatni arra, miért is jellegzetes e korszak jogrendszere Japán történetében.

² Ez okból tanulmányom főként Japánban folytatott kutatásom során fellelt japán nyelvű forrásokra, mellékesen pedig angol nyelvű tanulmányokra, valamint a magyar nyelven megjelent általános történeti munkákra hivatkozik.

2. A japán középkor és a Kamakura-kor – történeti bevezetés, rövid áttekintés

2.1. A *ritsuryō*-rendszer hanyatlása és a Kamakura-bakufu kialakulása

A japán középkort megelőzően, az ókorban Japánt erős kínai hatások jellemezték. A 7. századi Taika-reformnak 大化の改新 fontos eleme volt a Tang-kori Kína bürokráciájának mintájára létrehozott új államapparátus és ennek mentén a *ritsuryō* jogrendszer, melynek alapja a 701-ben kiadott büntetőjogi (*ritsu* 律) és polgári jogi (*ryō* 令) törvénygyűjtemény volt.

A *ritsuryō*-rendszerben a császárt isteni eredetű uralkodónak tekintették, aki az ország összes földjének és minden népnek az ura. Így a magántulajdont nem ismerték el: a földbirtokokat a császár adományozhatta a földműveseknek ún. juttatott földként. A földeket hatévenként újraosztották, eladni, elajándékozni nem lehetett őket, megművelőjének halála esetén pedig a föld visszaszállt az uralkodóra, aki újraoszthatta azt.³

Az évtizedek során azonban a buddhizmust támogató császári udvar hatalmas építkezéseinek okán a parasztokra nehezedő adóterhek egyre csak növekedtek, így a földművesek egyre nagyobb része hagyta ott juttatott földjeit. Ezek az elhagyott földek hamarosan a nemesek kezébe kerültek, akiknek érdekük volt, hogy minél nagyobb birtokkal rendelkezzenek. Az udvar ezt kényszerűségből elfogadta. A 10. századra a probléma olyan méretet öltött, hogy a juttatottföld-rendszer gyakorlatilag megszűnt, a földbirtokok többsége előkelőségek magántulajdonába került. Az így kialakult hatalmas, adómentességgel bíró magánbirtokokat *shōen*eknek 莊園 nevezték. Egyre több vidéki úr és jómódú paraszt is felajánlotta járandóság fejében földjét *shōen*-birtokosoknak, így a nagybirtokok még nagyobbra duzzadtak.⁴

Az állam igyekezett megálljt parancsolni a magánbirtokok növekedésének, intézkedéseinek hatására viszont a *shōen*ek védelmére fegyverkezés indult meg a nagybirtokokon. Ezzel párhuzamosan a még megmaradt állami

³ Dean 2002: 72–73, Ishii 1980: 26–27, Jamadzsi 1989: 57–62.

⁴ Ishii 1980: 35–36, Frédéric 1974: 16–17, Mason–Caiger 2004: 46.

földeken is fegyverkezni kezdtek a *shōen*ekkel szemben. Ekkorra a *ritsu-ryō*-rendszeren alapuló központi hatalom már jelentősen meggyengült, és egyre nagyobb befolyásra tettek szert a vidéki *shōen*-birtokosok, illetve a császári család valamely szélső ágáról származó vidéki nemesek. A távoli császári leszármazottak hatalmának növekedésével párhuzamosan egyre nagyobb számban jelentek meg a hadviselést hivatásként űző harcosok, akiket *bushin*ak 武士 neveztek. Megszületett egy új társadalmi csoport, a fegyveres harcosok rétege. A vidéki családok egyre több *bushin* csábítottak maguk mellé, így fenyegetően nagy haderőre tettek szert. Ezen klánok közül a legjelentősebb a Fujiwara 藤原家, a Taira 平家 és a Minamoto család 源家 volt. E zavaros időszakban a császári családon és az egyes előkelő klánokon belül is hatalmi harcok törtek ki az utódlásért, mely harcokban nagy szerepük volt a *bushin* csoportjainak is. Az 1100-as évek közepén, a császári családon belüli örökösödési háborút követően a Taira klán egyik vezető alakja, Taira no Kiyomori 平清盛 (1118–1181) erősödött meg és jutott magas pozícióba az udvaron belül. Ez volt az első *bushi*-hatalom Japánban.⁵

Taira no Kiyomori uralmát azonban nem fogadta mindenki elismeréssel. A Tairákkal szemben szerveződni kezdtek a nemesek, a császári udvar, a templomok és különböző *bushi* csoportok is. A Taira-ellenes mozgalom mellé a rivális *bushi*-család, a Minamotók is felsorakoztak. A fegyveres harc Goshirakawa császár 後白河天皇 (1127–1192) másodszülött fia, Mochihito 以仁 (1151–1180) kiáltványára kezdődött meg 1180-ban.⁶ Mochihito azt értelmezte, hogy Taira no Kiyomori miatt nem kerülhetett trónra, mivel Kiyomori beházasította lányát a császári családba.⁷ Kiáltványa az ország számos részére eljutott, így csatlakozott a harchoz a Kelet-Japánban száműzetésben élő Minamoto no Yoritomo 源頼朝 (1147–1199) is.⁸ A harc kiterjedt az egész ország területére, egyre többen csatlakoztak a Minamotók mellé. 1181-ban Kiyomori meghalt, de a háború tovább folytatódott az őt támogatók

⁵ Jamadzi 1989: 92–118, Dean 2002: 73, Reischauer 1995: 44–45, Totman 2006: 139.

⁶ Jamadzi 1989: 121.

⁷ Totman 2006: 140.

⁸ Totman 2006: 141, Jamadzi 1989: 121, Mason–Caiger 2004: 85–86.

ellen. A Minamotók fokozatosan nyugat felé szorították az ellenséges csapatokat, 1183-ban kiűzték őket Kyotóból, 1185-ben pedig Dannouránál 壇ノ浦 végső vereséget mértek rájuk.⁹

A Tairák leverését követően Minamoto no Yoritomo hozzálátott hatalma megszilárdításához. Központjának a kantői Kamakurát tette meg, és az udvarral megegyezve Kantō területén egyfajta államot hozott létre az államban. Itt saját maga kormányozhatott, cserébe a *bushik*nak az egész ország területén fenn kellett tartaniuk a békét. Yoritomo saját államapparátust hozott létre, új tisztségviselőket nevezett ki és új hivatalokat alakított ki, melyek a továbbiakban a kor közigazgatásának és bírósági rendszerének alapjává váltak. 1192-ben a császártól megszerezte a *sei taishōgun* 征夷大將軍 („barbárhódító nagy generális”) címét, ezzel véglegesen is igazolást nyert hatalma, így véget ért az az eseménysorozat, melynek során megszületett a Kamakura-bakufu, azaz a Kamakura-sógunátus, mely több mint száz évre meghatározta Japán további fejlődését.¹⁰

A *bakufu*¹¹ létrejöttének pontos dátumát illetően azonban többféle elmélet él egymás mellett. A sógunátus megszületését a legkorábbra datáló elmélet szerint már 1180-ban megalakult a *bakufu*, akkor, amikor a háborúskodás elején Kamakurában a császári udvartól független *bushi* hatalom jött létre. Más elméletek Minamoto no Yoritomo különböző jogosultságszerzéseinek és a *bushi* hatalom által megalapított tisztségek megszületésének dátumát teszik meg a Kamakura-bakufu kezdőpontjának. Az elméletek az alábbiakban foglalhatóak össze:¹²

1. Yoritomo hadsereget állít fel Kantóban, és létrehozza a *samurai-dokorót* 侍所 (1180)
2. Császári rendeletben elismerik Yoritomo Kantō feletti fennhatóságát (1183)

⁹ Totman 2006: 141, Reischauer 1995: 47.

¹⁰ Ishii 1980: 39, Jamadzi 1989: 126, Totman 2006: 142.

¹¹ A szó „sátorkormányzatot” jelent, utalva arra, hogy a *sōguni* tisztség eredetileg nem egy állandó megbízatás volt (Totman 2006: 142).

¹² Asako 2010: 94–95, Saikawa 1998: 156–157.

3. A *kumonjo* 公文所 és a *monchūjo* 問注所 hivatalok felállítása (1184)
4. *Shugók* 守護 és *jitōk* 地頭 kiküldése az egész ország területére (1185)
5. Yoritomo kinevezése *ukon'e-no-daishō* nak (右近衛大將 „jobbfelőli nagy palotaőr generális”) (1190)
6. Yoritomo kinevezése *seii taishōgun* nak (1192)

Az első négy dátumot akkor vehetjük meghatározónak, ha a Kamakura-bakufura mint a központi hatalomtól elkülönülő új hatalmi bázisra tekintünk. Ezzel szemben az utolsó két dátumot érdemes alapul vennünk, ha a Kamakura-bakufut úgy vizsgáljuk, mint a központi hatalom feje, a *tennō* 天皇 által elismerést nyert, annak alárendeltjeként működő szervet.¹³

2.2. A Kamakura-bakufu főbb hivatalai és tisztségviselői

A Kamakura-bakufu későbbi működését meghatározó hivatalok és tisztségek 1180-tól kezdve folyamatosan jöttek létre. Mivel a korban nem voltak konkrétan meghatározott bíróságok, a különböző központi és vidéki testületek, tisztségviselők rendelkeztek a törvénykezés jogával. Ezért a Kamakura-kor jogtörténetének és a későbbiekben tárgyalt bírósági eljárásrendjének megértéséhez fontos, hogy megismerjük a korszak legjelentősebb közhivatalait. E fejezetben ezeket tekintjük át.

2.2.1. A *sōgun* 将軍

A *sōgun* cím eredetileg a kelet-japán „barbárok”, az *emishik* 蝦夷 ellen harcoló generálist jelentette, a cím pedig sem végleges, sem pedig öröklődő

¹³ Asako 2010: 95.

nem volt.¹⁴ A Kamakura-korban a *bushi* államigazgatás fejét jelölte a cím, akit közvetlen alattvalói, a *gokeninek* 御家人 („családi emberek”) *Kamakura-donónak* 鎌倉殿, azaz Kamakura urának neveztek.

A legelső Kamakura-sógun Minamoto no Yoritomo volt, aki 1192-ben nyerte el ezen tisztségét. Yoritomo halálát követően a tisztség fiaira szállt, fiai halálával azonban a Minamoto-nemzetség kihalt. Ettől fogva Yoritomo özvegyének, Masakónak 北条政子 (1156–1225) családja, a Hōjō-klán 北条家 gyakorolta a valódi hatalmat, a *sóguni* címet Kiotóból hozatott fiatal nemesekkel töltették be.¹⁵

2.2.2. A *samurai-dokoro*

A *samurai-dokorót* 1180-ban hozták létre, előljáróját kezdetben *bettōnak* 別当 nevezték,¹⁶ majd 1213-tól a *shikken* állt a hivatal élén.¹⁷ Legfőbb feladata a *gokeninek* ellenőrzése-felügyelete, irányítása volt, békében és háborús időkben egyaránt parancsolási joggal bírt a *gokeninek* felett.¹⁸ Emellett fontos megemlíteni a bírósági eljárásokban játszott szerepét is. A *samurai-dokoro* ítelt ugyanis a mai büntetőügyeknek megfeleltethető korabeli perekben, a *kendanzatákban* 検断沙汰.¹⁹ Szintén jelentős volt rendvédelmi funkciója is.

2.2.3. A *kumonjo* és a *mandokoro*

A később *mandokoro* néven ismertté vált hivatal 1184-ben *kumonjo*, azaz „Hivatalos Levéltár” néven jött létre.²⁰ A *kumonjo* a Kamakura-kort megelőző időszakokban az elnevezésének is megfelelően a hivatalos levelek kezelésével, őrzésével megbízott szerv volt, mely többek között a császári udvarban, a lemondott császárok udvarában stb. is megtalálható volt.

¹⁴ Saikawa 1998: 164.

¹⁵ Jamadzi 1989: 127.

¹⁶ A *bettō* tisztség már a *ritsuryō*-rendszerben is létezett, az elnevezés innen került át a *bakufu* szerveihez.

¹⁷ Saikawa 1998: 165.

¹⁸ Asako 2010: 95, Ishii 1973: 87, Steenstrup 1996: 80.

¹⁹ Frédéric 1974: 76, Jamadzi 1989: 123, Kasumi 2011: 28, Steenstrup 1980: 420, Saikawa 1998: 165. A *kendanzatával* kapcsolatban lásd a 3.4.1. pontot.

²⁰ Asako 2010: 95, Jamadzi 1989: 126.

Ezt alapul véve Yoritomo is létrehozta a maga *kumonjóját*, melynek előljáróját, a *samurai-dokoró*éhoz hasonlóan, szintén *bettōnak* nevezték.²¹

1185-ben a *kumonjót mandokoro* („Politikai Ügyek Hivatala”)²² néven szervezték újjá, melynek hatásköre nagyban megváltozott és kibővült elődjéhez képest. Feladatai közé került a *bakufu* kincstári ügyeinek intézése és a Kamakurán belüli igazgatás is.²³ Mindemellett a *mandokoro* is rendelkezett törvénykezési jogkörrel: a *sógun* személyes birtokain, illetve Kamakurában a kisebb jelentőségű polgári jogi jellegű ügyekben, azaz a *zatsumuzatákban* 雑務沙汰 ítélezhetett.²⁴

2.2.4. A *monchūjo*

A *monchūjo*, azaz a „Kivizsgáló Hivatal”²⁵ szintén 1184-ben jött létre. Hatásköre a különböző peres ügyekben történő vizsgálódásra terjedt ki. A perbeli feleket beidézhette, szembesíthette, feljegyzéseket készíthetett az előtte elhangzottakról, valamint okiratot állíthatott ki a per végkimeneteléről.²⁶ A *monchūjo* kezdetben ítélezési jogkörrel nem rendelkezett, csupán egyfajta bírósági eljárási segédszervnek tekinthetjük. A későbbiekben végül törvénykezési jogkört is kapott, és leginkább – a *mandokoró*hoz hasonlóan – a *zatsumuzatákban* ítélezett. Előljáróját *shitsujin*nak 執事 nevezzük.²⁷

2.2.5. A *shikken* 執権

A *shikken* („régens”) tisztség a *sógun* segítőjét, egyfajta helytartóját jelölte. E tisztséget a Hōjō család kizárólagosan birtokolta, és Minamoto no Sanetomo 源実朝 (1192–1219) halálát követően e tisztség segítségével gyakorolták a tényleges hatalmat (a *sóguni* cím névlegessé vált). E cím eredete is a *ritsuryō*-rendszerben gyökerezik: korábban a lemondott császárok

²¹ Saikawa 1998: 166.

²² Jamadzi 1989: 126.

²³ Asako 2010: 95, Steenstrup 1996: 80, Steenstrup 1980: 420.

²⁴ Frédéric 1974: 76, Kasumi 2011: 28. A *zatsumuzatáról* lásd a 3.4.1. pontot.

²⁵ Jamadzi 1989: 126.

²⁶ Asako 2010: 95, Kasumi 2011: 28, Mason és Caiger 2004: 88, Saikawa 1998: 166.

²⁷ Asako 2010: 95.

udvarának *bettō*-ját nevezték *shikken*-nek. A Kamakura-korszakban azonban a sōgun helyettesét értjük a hivatal alatt, mely a korábbi időszakok *sesshō* 摂政 (gyámkormányzó) és *kanpaku* 関白 (kormányzó) tisztségeihez volt hasonló. Az első *shikken* Hōjō Tokimasa 北条時政 (1138–1215), Minamoto no Yoritomo apósa lett 1203-ban, öt fia, Hōjō Yoshitoki 北条義時 (1163–1224) követte, majd Jositoki fia, Yasutoki 北条泰時 (1183–1242) következett a sorban. A *shikken* tisztség tehát a Hōjō család örökletes címévé vált.²⁸

2.2.6. A *rensho* 連署

A *rensho* a *shikken* helyettesét jelöli, a szó „együtt aláíró” jelent. 1224-ben, Hōjō Yasutoki *shikkeni* kinevezésekor jött létre a pozíció, az első *rensho* pedig Hōjō Tokimasa lett.²⁹ A *shikken* méltósághoz hasonlóan a *rensho* is kizárólagosan a Hōjōk által birtokolt hivatalnak számított. Feladata a különféle hivatalos dokumentumok ellenjegyzése volt (a *shikken* mellett ő is aláírta az iratokat).³⁰

2.2.7. A *hyōjōshū* 評定衆

A *hyōjōshū* nevű „tanácskozó testületet” 1225-ben hozta létre és rendelte a *shikken* és a *renso* tisztségek alá Hōjō Yasutoki.³¹ A szerv a *bakufu* egyik legfőbb döntéshozó szervének számított, és a *hikitsuke* létrehozásáig ez a tanács ítélkezett a legnagyobb horderejű perekben.³² Tagjainak száma nem volt kötött; kezdetben 11-en, később már 15-en alkották, többségük a Hōjō-klánból került ki.

²⁸ Kasumi 2011: 28, Mass 2006: 67, Steenstrup 1996: 80, Saikawa 1998: 167, Totman 2006: 142, Asako 2010: 96.

²⁹ Ishii 1973: 87, Mass 2006: 74, Steenstrup 1996: 80.

³⁰ Asako 2010: 96–97, Kasumi 2011: 28.

³¹ Mass 2006: 74, Steenstrup 1996: 80.

³² Asako 2010: 97, Ishii 1973: 87, Kasumi 2011: 30, Saikawa 1998: 168.

2.2.8. A *hikitsuke* 引付

A *hikitsukét* mint a *hyōjōshū* alá rendelt „segédnökök testületét” 1249-ben hozták létre a bírósági ügyek tárgyalásának gördülékenyebbé tételére, a késések felszámolására. A *hyōjōshū*hoz hasonlóan a *hikitsukének* is a peres ügyek tárgyalása, a jogvitákban való eljárás volt a feladata. A *hikitsuke* tagozatokra osztva tevékenykedett, elnöke a *hyōjōshū* egyik tagja volt.³³

2.2.9. A *bakufu* vidéki igazgatása

A *bakufu* nemcsak saját birtokain, Kantōban és Kamakurában hozott létre különböző közhivatalokat, hanem függetlenül attól, hogy az adott birtok mely réteghez tartozott (pl. nemesi birtok vagy *shōen*), az ország minden részére hivatalnokokat, intézőket küldött, így a katonai kormányzat az egész ország területére hatással bírt.³⁴ A *ritsuryō*-rendszer maradványaiként működő hivatalok és a *shōen*ek megmaradtak tehát, de párhuzamosan éltek mellettük a Kamakurából kirendelt új tisztségek is.³⁵ Ezen tisztségek közül a három legjelentősebb a *shugo* („védnök”), a *jitō* („intéző”), valamint a *tandai* 探題 („vizsgálótiszt”) cím volt.

A *shugo* és a *jitō* tisztséget 1185-ben alapította Minamoto no Yoritomo. A császártól a *bakufu* a törvényes rend fenntartásának feladatát kapta, így a *shugo* tisztség e célra irányult: egyfajta katonai-közigazgatási parancsnokok voltak, feladatuk a vidéki birtokokon a törvények betartatása, az adott tartományokban élő *gokeninek* irányítása volt.³⁶ Az 1232-ben megalkotott *Goseibai shikimoku* 御成敗式目 3. cikkelye már az ún. „három nagy bűncselekménnyel” (*daibon sankajō* 大犯三箇条) kapcsolatos jogkörökben határozza meg feladatukat. Ez alapján a *shugók* az alábbi tevékenységeket látták el: a kiotói császári palota őrségének megszervezése (az őrségben megjelenni köteles *bushik* egybehívása és Kiotóba vezetése); a lázadók, árulók feletti

³³ Mass 2006: 80, Steenstrup 1996: 80.

³⁴ Saikawa 1998: 170.

³⁵ Mason–Caiger 2004: 88.

³⁶ Ishii 1980: 45, Kasumi 2011: 30, Mass 2006: 80–82, Saikawa 1998: 170.

törvénykezés; továbbá a gyilkosok elfogása, a gyilkossági ügyekben való ítélezés (ez utóbbiba beleértették az éjszakai leszámolást, a rablást, a hegyi útonállást és a kalózkodást is). Jogkörükbe beletartozott az is, hogy a fenti esetekben a bűnelkövetőket akár a nemesi birtokokra vagy *shōen*ekre behatolva is üldözzék, elfogják.³⁷

A *jitō*k, a vidéki birtokokra kiküldött intézők feladata az adó beszedése, a földek felügyelete volt.³⁸ Emellett rendfelügyeleti és törvénykezési joggal is rendelkeztek, a „három nagy bűncselekmény” körén kívül eső további bűnügyekben ítélezhettek.³⁹ Két csoportra oszthatjuk az ezen tisztséget betöltőket: gyakran a *jitō* tisztség a *bakufutól* kapott birtok mellé járt, tehát tulajdonképpen a *jitō* tisztséggel való felruházás jogcímén szerezték a földbirtokot; a leggyakrabban viszont az udvari nemesek földjeire vagy *shōen*ekre helyezett ki *jitō*t a sógunátus, tehát olyan területekre, amelyek sem a *bakufu*é, sem a *jitō*é nem voltak.⁴⁰ A földjükre rendelt *jitō* felett sem a *ritsuryō*-rendszerből fennmaradt tartományi hivatalok, a *kokugák* 国衙, sem pedig a *shōen*-birtokosok nem rendelkezhettek, mivel a *jitō*k a *bakufu* alá rendelt tisztségviselők voltak, hatalmuk csakis Kamakurából származott. Ez persze számos vitát és csatározást eredményezett.⁴¹

A *tandai*ok a sógunátus központjától távol lévő területek szamurájainak bírósági, közigazgatási, katonai ügyeit intéző tisztségviselők voltak. A *rokuhara tandai* 六波羅探題 tisztség megalapítása az 1221-ben kitört *bakufu*-ellenes háborúhoz, a Jōkyū-háborúhoz 承久の乱 fűződik. A Hōjōkkal elégedetlen *jōkō* 上皇 (lemondott császár) hadat indított a *bakufu* ellen, abban bízva, hogy a Hōjō-ellenes szamurájok majd mellé állnak. Terve azonban nem sikerült, a *jōkō* seregét a sógunátus *gokenin*jei leverték.⁴² A felkelés tanulságait levonva a *bakufu* a kiotói Rokuharába két új tisztségviselőt nevezett ki, ők voltak a rokuharai vizsgálótisztek, azaz a *rokuhara tandai*-

³⁷ Asako 2010: 98–99, Hall 1979: 20, Ishii 1973: 90, Kasumi 2011: 30, Reischauer 1995: 49, Steenstrup 1996: 82, Saikawa 1998: 170.

³⁸ Jamadzsi 1989: 124.

³⁹ Kasumi 2011: 30, Saikawa 1998: 172, Totman 2006: 142.

⁴⁰ Mass 1974: 158, Saikawa 1998: 171.

⁴¹ Noda 1976: 28–29, Reischauer 1995: 49.

⁴² Jamadzsi 1989: 128–129, Mason–Caiger 2004: 90, Totman 2006: 142.

ok.⁴³ Feladatuk a császári udvar ellenőrzése, megfigyelése és a vele való kapcsolattartás, a rendfenntartás Kiotóban, valamint a Kiotó környéki *gokeninek* peres ügyeiben történő ítélkezés volt.⁴⁴ Mivel a *rokuhara tandai* a *shikkennel* és a *renshóval* volt egyenértékű hivatal, a hivatal mellé – a központi kormányzathoz hasonlóan – *hyōjōshūt* és *hikitsukét* is rendeltek.⁴⁵

A Kamakurától meglehetősen távol lévő, az ellenséges Tairákhoz számos szálon kötődő Kyūshū szigetére 1185-ben egy *chinzei bugyō* 鎮西奉行 elnevezésű hivatalnokot neveztek ki, mely tisztséget 1293-ban *chinzei tandai* 鎮西探題 („a nyugatot lecsendesítő vizsgálótiszt”) néven szerveztek újjá. A *chinzei tandai* feladata a Kyūshū szigetén élő *bushik*, *gokeninek* irányítása, illetve a helyi *gokeninek* földbirtokaival kapcsolatos perekben történő ítélkezés volt.⁴⁶ A *chinzei tandai* kezdetben Dazaifuban 大宰府 székel, majd a mongol fenyegetettség idejétől kezdve székhelye Hakatába 博多 került át.⁴⁷

2.3. A középkori japán jog jellegzetességei

A középkori Japán jogtörténetének vizsgálatánál a legszembevetőbb, legalapvetőbb jellegzetesség, mellyel szembetaláljuk magunkat, a jog többfelé osztottsága.⁴⁸ A korban ugyanis nem léteztek egységes, az ország minden lakosára egyaránt, azonos módon alkalmazható jogszabályok.⁴⁹ A valóságban ugyan továbbra is hatályosnak számított – és az ország összes lakosára egyaránt vonatkozott – a 8. században megalkotott *ritsuryō* jogrendszer, a gyakorlatban azonban ezt már egyre ritkábban alkalmazták. A zűrzavaros időszakban a császári udvartól elkülönült hatalmi központok jöttek létre, mint például a *shōen*ek, majd pedig a *bakufu*. Az ország lakosságán belül is jelentős változások mentek végbe: kialakult a *bushik* rétege, átstrukturálódott a japán társadalom. E változások maguktól értetődően hatással voltak

⁴³ Mass 2006: 71, Steenstrup 1980: 417.

⁴⁴ Asako 2010: 100, Ishii 1980: 46, Kasumi 2011: 30, Saikawa 1998: 172.

⁴⁵ Kasumi 2011: 30.

⁴⁶ Asako 2010: 100–101, Ishii 1973: 89–90, Kasumi 2011: 30, Steenstrup 1980: 417.

⁴⁷ Saikawa 1998: 172.

⁴⁸ Ishii 1973: 72.

⁴⁹ Asako 2010: 107.

a jogrendszerre is. Három egymástól független, de egymásra bizonyos fokig mégis hatással lévő jogrendszer alakult ki és élt párhuzamosan ebben a korban. Ez a jellegzetesség kardinális Japán jogtörténetében: az ország történelme során az ókorban megalkotott *ritsuryō*t követően egészen a Meiji-kori modern jogrendszer létrehozásáig nem létezett egységes, az egész ország minden területén és minden lakosára alkalmazható törvénykönyv.⁵⁰

Az egyik jogrendszer a korban az udvari nemesség (*kuge* 公家) körében alkalmazott *kugehō* 公家法 volt.⁵¹ A *kugehō* közvetlenül az ókori *ritsuryō*ból származott: a kiotói császári udvar elméletileg továbbra is az egész ország ura volt, melyet továbbra is a *ritsuryō* alapján irányított. Ennek megfelelően az udvari nemesség is a *ritsuryō*t vette alapul saját birtokain, egymás közötti jogi ügyleteiben, de a *shōen*ek egymás közötti jogvitáiban is.⁵² Ezt az udvari nemesség által használt jogrendszert nevezzük *kugehō*-nak. A *kugehō* azonban nem azonos teljes mértékben a *ritsuryō*val. Az írásban rögzített *ritsuryō*t már az ókor folyamán hanyagolni kezdték, a középkorra pedig már jelentőssé vált a *ritsuryō* gyökerein, de a szokásjog és a precedensek alapján történő ítélkezés.⁵³ A precedensek különösen fontosak voltak, hiszen az ókori *ritsuryō* szabályozásai és a középkori társadalmi, tulajdoni stb. viszonyok nagymértékben eltávolodtak egymástól. A középkor folyamán a *kugehō* folyamatosan létezett, de a *bushik* befolyási területének növekedésével és a *kuge* hatalmának hanyatlásával párhuzamosan e jogrendszer jelentősége is fokozatosan csökkent. A császári udvar ugyan továbbra is kiadott jogszabályokat, de ezek a gyakorlatban már csupán morális, erkölcsi tanácsnak, útmutatásnak voltak tekinthetőek.⁵⁴

A *ritsuryō* alapján tehát a császári udvar rendelkezett az egész ország felett az ítélkezés jogával, a gyakorlatban azonban ez már korántsem volt már így. A földtulajdonlásban lezajlott átrendeződést, a *ritsuryō*-rendszer hanyatlását követően az állam hivatalosan is elismerte a *shōen*ek meglétét,

⁵⁰ Saikawa 1998: 174–175.

⁵¹ Saikawa 1998: 175.

⁵² Ishii 1980: 39.

⁵³ Noda 1976: 29, Steenstrup 1996: 80.

⁵⁴ Saikawa 1998: 176, Kasamatsu 1984: II/964, Noda 1976: 29.

ez pedig a nagybirtokosok befolyásának növekedését hozta magával. A nagybirtokosok saját birtokaikon fenntartották maguknak a földön élő nép fölötti ítélkezés jogát, döntéshozatalaiknál pedig már nem csupán a *ritsuryō*ra támaszkodtak, hanem az adott területen bevett jogszokásokra is. Így a nagybirtokosok jogalkalmazó tevékenysége mentén a *shōen*eken a *ritsuryō*ból származó jogi tudás és a jogszokások keveredéséből lassacskán kialakult egy új típusú szokásjog, melyet csak az adott *shōen*en alkalmaztak.⁵⁵ Ezt a *shōen*eken alkalmazott szokásjogot nevezzük *honjohō*nak 本所法.⁵⁶ A különböző *shōen*eken természetszerűleg más és más jogszokások éltek, így egymástól eltérő szabályok jöttek létre. Ebből kifolyólag a *honjohō* nem tekinthető egy egységes, homogén rendszernek, hiszen az egyes jogszabályok *shōen*enként különbözhettek. Ez azt jelentette, hogy ha egy nagybirtokos elszórtan rendelkezett *shōen*ekkel, nem alkalmazhatta ugyanazokat a szabályokat az összes birtokán; az alkalmazandó jogszabályokat mindig az határozta meg, hogy éppen mely *shōen* területén élőkre szeretne volna alkalmazni őket.⁵⁷

Jelen tanulmány fő témája a kort leginkább meghatározó, harmadik önálló jogrendszer, a *bukehō* („szamurájsaládok joga”). Míg a fentebb már említett módon, elméletben a *kugehō* hatásköre terjedt ki az egész országra, a *bushik* számának növekedésével a gyakorlatban az ítélkezés egyre inkább a *bukehō* alapján zajlott.⁵⁸ A *bukehō* a *bushi* réteg kialakulásával párhuzamosan létrejött, a *bushi* rétegen belül alkalmazott jogrendszert jelöli. Eredetét tekintve támaszkodik a *honjohō*ra (tulajdonképpen annak egyik ága), így közvetten a *ritsuryō*ra is, de komoly tényezőjének tekinthető a szamurájság morális, erkölcsi elveinek rendszere, a harcosok egymással való kapcsolataiban bevett szabályok sora, melyek jogtudatukat alapjainál fogva meghatározták. Ezt a morális elvrendszert *dōrin*ak 道理 nevezzük.⁵⁹ A *dōri* a *bushik* szerint a dolgok rendjének a helyes útját jelöli, azokat az erkölcsi alapelveket, amelyeket, úgy vélték, mindenkinek emberi mivoltából adódóan kötelessége

⁵⁵ Noda 1976: 29, Saikawa 1998: 178.

⁵⁶ Saikawa 1998: 175. *Honjō*nak 本所 nevezték a *shōen* fölötti tényleges hatalmat gyakorló nagybirtokost.

⁵⁷ Ishii 1973: 72, Noda 1976: 29, Saikawa 1998: 178.

⁵⁸ Saikawa 1998: 176.

⁵⁹ Ishii 1973: 72.

betartani.⁶⁰ Arról, hogy mennyire fontosnak tartották a *dōrit*, tanúskodik az is, ahogyan Hōjō Yasutoki nyilatkozott az első *bushi* törvénykönyv, a *Goseibai shikimoku* megalkotásakor: szerinte a törvénykönyv megírásának egyik fő célja a *dōri* szabályainak betartatása.⁶¹ A perekben is a *dōrinak* való megfelelés megállapítása jelentette a perbeli győzelmet; akinek a cselekedete ellentétes volt a *dōrival*, veszített. A *dōri* magában foglalta a kor harcos társadalmának meghatározó erőit, így többek között a felettes iránti lojalitás vagy pedig a családfő tiszteletének, akarata megmásíthatatlanságának elvét is. Egy korabeli történet a következő történetet meséli el:

Egy *kyūshūi jītō* legidősebb fia, mikor apja nehéz helyzetbe került, a korábban ráruházott földbirtokot visszaadta apjának. Azonban az apa halála után a fiú azzal szembesült, hogy az elhunyt a földet nem neki, hanem a másodszülött fiúnak hagyta örökül. Az elsőszülött a *bakufu*hoz fordult, és perben követelte a részt, amely szerinte neki járt. A perben eljáró *shikken*, Hōjō Tokimasa ugyan együttérzését fejezte ki, mivel az elsőszülött fiú hűen szolgálta a *bakufut*, mégis a másodszülött fiút hirdette ki a per nyertesének. Az ok: bármennyire is érdemes az elsőszülött a birtokra, az édesapa akaratát megmásíthatatlan. Ha megváltoztatnák a végakaratát, az ellentmondana a *dōri* elveinek.⁶²

A fentiekén kívül további jellemvonása a *bukehō*nak, hogy bár a korra jellemző módon a szokásjog és a precedensek (*senrei* 先例) alapján történő ítélezés az uralkodó benne,⁶³ a szokásjogot kiegészítő vagy azt írásba foglaló törvénygyűjtemények is születtek, melyeket a Kamakura-bakufu hozott létre. Ezeket a jogforrásokat írásom következő fejezetében mutatom be.

A középkorban tehát a fent említett három különböző jogrendszer élt egymás mellett. Mindhárom jogrendszerben kialakult a szervezetrendszer, a különböző tisztségek, melyek egymás dolgába egyáltalán nem avatkoztak bele. Így például a *bakufu* nem tárgyalta sem pl. a *kugehō* alapján működő helyi tartományi hivattal, a *kokugával*, sem pedig a *shōen*ekkel kapcsolatos

⁶⁰ Niizuma 1970: 39.

⁶¹ Kasamatsu 1984: V/124, Mass 2006: 78.

⁶² Asako 2010: 109.

⁶³ Mass 2006: 75.

ügyeket, hatáskörét kizárólag a *bushik* egymás közötti ügyeiben határozta meg. Később viszont, amennyiben a peres felek bármelyike a *bakufu* fennhatósága alá tartozott, tehát pl. egy *jitō* és egy *shōen*-birtokos jogvitája esetén, szintén lehetett a *bakufu*hoz fordulni a perrel.⁶⁴ Ez a fajta megosztottság, a különböző jogrendszerek egymás mellett élése tehát alapvetően meghatározta a korabeli eljárások, perek folyamatát.

3. A Kamakura-kori *bukehō*

3.1. A legfontosabb írásos emlékek

3.1.1. A *Goseibai shikimoku*

A Kamakura-kori *bukehō*t illetően a legfontosabb forrásunk az 1232-ben megalkotott törvénygyűjtemény, a *Goseibai shikimoku*, melyet az ebben az évben kezdődő új korszak (éra) nevéből (Jōei 貞永) eredően *Jōei shikimoku*-nak 貞永式目 is neveznek.⁶⁵

A *Goseibai shikimoku* történelmi jelentőségű a japán jogtörténetben, hiszen emellett, hogy ez volt az első *bukehō*-törvénykönyv, a *ritsuryō* után ez volt az első olyan jogszabálygyűjtemény, melyet írásba foglaltak.⁶⁶ A *Goseibai shikimoku* létrehozására a Jōkyū-háború után, az akkori *shikken*, Hōjō Yasutoki irányításával került sor.⁶⁷ Létrehozásának céljáról a Yasutoki által az öccsének, a *rokuhara tandai* tisztségét betöltő Hōjō Shigetokinak 北条重時 (1198–1261) küldött két levélből értesülhetünk. A levelek szerint a törvénygyűjtemény elkészítése egyfelől azt a célt szolgálja, hogy a *go-keninek* értesüljenek a *bakufu* jogszabályairól; másfelől igyekeztek igazságosabbá tenni a bíraskodást.⁶⁸ Emellett természetesen, ahogy már az előző fejezetben is láthattuk, a *dōri* törvénybe foglalása is alapvető cél volt.

⁶⁴ Toyama 1970: 32, Asako 2010: 107, Ishii 1980: 39.

⁶⁵ Ishii 1980: 46, Steenstrup 1996: 84, Yanaga 1939: 46.

⁶⁶ Mass 2006: 78, Saikawa 1998: 179.

⁶⁷ Ishii 1980: 46, Steenstrup 1996: 84.

⁶⁸ Ishii 1980: 46, Ishii 1969: 62, Saikawa 1998: 179–180.

A levelekből is kiderül: a *bakufu* nem akarta ezzel lerombolni a *ritsuryō*t, csupán a *bushikat* érintő precedenseket igyekeztek összegyűjteni.⁶⁹

Nem feledkezhetünk meg a Jōkyū-háború utáni körülményekről sem. A zavargást a *bakufu* leverte, a lázadásban résztvevőket keményen megbüntette, az árulók birtokait elkobozta. Így hatalmas mennyiségű új földbirtok került a *bakufu* fennhatósága alá, melyeket igyekeztek szolgálatukért cserébe a *gokeninek*nek kiosztani. A földbirtokok ügyében azonban egyre több vita alakult ki a *shōen*-birtokosok és a *gokeninek* között, de a *gokenin*-családon belül is harcok indultak meg a földekért.⁷⁰ Ilyen körülmények között a bíróságok túlterheltté váltak, egyre több feladat hárult rájuk, miközben nem volt egy konkrét mérték, jogszabály, melyhez igazodhattak volna. Így tehát a perek megkönnyítését is szolgálta az új törvénygyűjtemény. Ezt mutatja az is, hogy több olyan törvénycikkkel is találkozhatunk a törvényben, amely konkrétan a Jōkyū-háború utáni rendezésről szól.⁷¹

Egy közönségesebb oka is volt a *bakufu* törvényhozásának. 1208-ban ugyanis leégett a *monchūjo* irattára, ahol a korábbi perekkel kapcsolatos feljegyzéseket és iratokat tartották. Mivel a bíróságok a szokásjog és precedensek alapján ítéleztek, a tűzvész nagy érvágást jelentett számukra. Szükséggé vált egy olyan törvény, amelyre minden ügyben hivatkozni lehetett.⁷² Végezetül pedig a háború leverését követően ahhoz is hasznos volt az új törvény, hogy a *bakufu* megerősítse az immár egész országra kiterjedő hatalmát.

Az új törvénykönyv megszületésének körülményeiről a Kamakura-bakufu történetét kronologikus rendben leíró *Azuma kagami* 吾妻鏡 (*Kelet-Japán tükre*) című írásos emlékből értesülhetünk.⁷³ Az *Azuma kagami* szerint a törvényalkotás Jōei első éve (1232) ötödik havában kezdődött. Yasutoki *shikken* kikérte a *hyōjōshū* egyik tagjának, Miyoshi no Yasutsuranak 三善康連 (1193–1256) a véleményét, és parancsot adott a törvénykönyv

⁶⁹ Kasumi 2011: 32, Steenstrup 1996: 84.

⁷⁰ Jamadzsi 1989: 130, Kasumi 2011: 32, Saikawa 1998: 180.

⁷¹ Lásd a *Goseibai shikimoku* 16–17. cikkelyét (Hall 1979: 28–29).

⁷² Saikawa 1998: 180.

⁷³ Yanaga 1939: 38–39.

megszövegezésére. Miyoshin kívül további *hyōjōshū*-tagok is segítették a törvényalkotást. A létrehozott szöveget Miyoshi szerkesztette össze, a hetedik hónap tizedik napján pedig hozzáfűzték a *shikken* és a *hyōjōshū* tagjai által aláírt esküt, így a törvénykönyv elnyerte végleges formáját. Ki-hirdetésére Jōei első évének nyolcadik havában, a 10. napon került sor.⁷⁴

A *Goseibai shikimoku* eredetileg *kanbun*ban (kínai írásjegyekkel) íródott, de az *Azuma kagami* szerint – hogy a bonyolult írásjegyeket olvasni nem tudók is megérthessék a törvényeket – készült belőle *kanai*írasos változat is. A krónika szerint ugyanis a megalkotás évének kilencedik havában Yasutoki egy *kandzsi*- és egy *kanai*írasos törvénykönyvet küldött a *rokuhara tandainak* Kiotóba.⁷⁵

A kódex viszonylag rövid terjedelmű, mindössze 51 cikkelyből áll. Tartalmát tekintve igen változatos: megtalálhatóak benne pl. a sintō szentélyek és buddhista templomok igazgatásával, a *shugō*kkal és *jitō*kkal, valamint a *bakufu*, a császári udvar és a *shōen*ek viszonyával kapcsolatos szabályok; büntetőjogi, családi jogi, perjogi rendelkezések; illetve általános érvényű megállapítások a bíraskodással kapcsolatban. Az egy adott témához tartozó cikkelyek nem feltétlenül egymás után következnek, a törvénykönyv e tekintetben nem következetes.⁷⁶

Az új törvények jellemzőit tekintve meg kell említenünk, hogy a *Goseibai shikimoku* rendelkezései, hasonlóképpen a *bushik* szokásjogához, gyakran támaszkodnak a precedensekre, illetve – bár a *ritsuryō*tól épp a szabályok konkrétsága különbözteti meg⁷⁷ – gyakran teljesen nyitva hagyják egy adott ügy megítélésének lehetőségét.⁷⁸ A 9. cikk a lázadókról például így szól: „Ilyen ügyekben bonyolult lenne előzetesen szabályt alkotni. Bizonyos ügyekben a precedensek alapján kell ítélni, máskor pedig a körülményeknek megfelelően kell eljárni.”⁷⁹

⁷⁴ Ishii 1969: 62, Kasumi 2011: 32, Saikawa 1998: 181–182.

⁷⁵ Hall 1979: 16, Saikawa 1998: 182.

⁷⁶ Ishii 1969: 65, Jamadzi 1989: 130, Kasumi 2011: 32.

⁷⁷ Jamadzi 1989: 130.

⁷⁸ Saikawa 1998: 183.

⁷⁹ Hall 1979: 25, Saikawa 1998: 183.

A *Goseibai shikimoku* fekteti le a *fuekihō* 不易法 és a *nenkihō* 年紀 intézményét is. Mindkét intézkedés a *gokeninek* fennálló tulajdonviszonyainak rögzítését szolgálta.⁸⁰ A *fuekihō* kimondta, hogy a korai *sógunok* (Yoritomo, Yoriie 源頼家, Sanetomo) és a Yoritomo felesége, Masako által meghozott döntéseket, ítéleteket nem lehet megváltoztatni (*shikimoku* 7. cikkely).⁸¹ A *nenkihō* pedig tulajdonképpen egyfajta elbirtoklást vezetett be a *bushi* jogrendbe: egy földbirtokkal kapcsolatos perben, ha az egyik fél húsz éven át birtokolta az adott földet, nem volt attól megfosztható, vagyis egy bizonyos ideig tartó folyamatos birtoklás tulajdoni jogosultságot teremtett (*shikimoku* 8. cikkely).⁸² Szintén a *shikimoku* foglalta először írásba a *kuikaeshi* 悔返 intézményét is. Ez alapján, ha a szülő gyermekének adományozta földbirtokát, a későbbiekben akkor is meggondolhatta tettét, ha a *bakufu* már hivatalos igazolást adott ki a gyermek földtulajdonáról (*shikimoku* 20. cikkely).⁸³ Ez esetben a szülő szava erősebb volt az okiratnál is. A kor szavaival élve: „a szülői megfontolás legyűri a hivatalos elismerést” (*Kuikaeshi ga ando wo yaburu* 悔返 が安堵を破る).⁸⁴

A *Goseibai shikimoku* tehát számos fontos rendelkezést hozott, meghatározva ezzel a további fejlődés irányát. Maradandó hatással volt a későbbi idők jogrendszerére: a Muromachi-bakufu 室町幕府 által kiadott *Kenmu shikimoku* 建武式目 és a Szengoku-kori 戦国時代 hadakozó nagyurak saját jogszabályainak (*bunkokuhō* 分国法) eredete is a *Goseibai shikimokura* vezethető vissza.⁸⁵

3.1.2. A *tsuikahō* 追加法

A *Goseibai shikimoku* megalkotását követően a sógunátus nem adott ki újabb hasonló részletességű jogszabálygyűjteményt. Azonban a bírósági gyakorlat során különböző ügyekben igény mutatkozott arra, hogy a már meglévő

⁸⁰ Kasumi 2011: 34.

⁸¹ Kasumi 2011: 34, Hall 1979: 23–24, Saikawa 1998: 185.

⁸² Hall 1979: 25, Kasumi 2011: 34, Saikawa 1998: 184.

⁸³ Hall 1979: 32, Toyama 1970: 33.

⁸⁴ Kasumi 2011: 34, Saikawa 1998: 183.

⁸⁵ Toyama 1970: 32.

jogszabályokon felül új rendelkezésekkel bővítsék, vagy néhány ponton kiegészítsék, módosítsák a *bushi* réteg köreiből alkalmazott szabályokat.⁸⁶ Erre a célra ún. „kiegészítő jogszabályokat”, *tsuikahō*-kat készítettek.⁸⁷ A *tsuikahō*-t mindig egy konkrét ügy kapcsán adták ki, majd időnként *tsuikahō*-gyűjteményekben összegezték ezeket. Ilyen *tsuikahō*-gyűjtemény pl. a *Shinpen tsuika* 新編追加, a *Shikimoku shinpen tsuika* 式目新編追加, a *Shin shikimoku* 新式目 stb. Az egyik legjelentősebb *tsuika*-nak az 1297-es *tokuseihō* 徳政法 tekinthetjük. Ezzel a jogszabállyal a *bakufu* a *bushi* birtokok elaprózódását, felosztását próbálta megakadályozni. Kimondták, hogy a *gokenin*-birtokok adásvétele, zálogba adása jogellenes, és köteleztek minden vazallust arra, hogy a megvásárolt vagy zálogba vett birtokokat kártérítés követelése nélkül juttassák vissza az eredeti tulajdonosukhoz.⁸⁸ Emellett betiltották a fellebbezések (*osso* 越訴) rendszerét, és határoztak arról, hogy nem ítélik meg kölcsönszerződésekkel kapcsolatos ügyekben.⁸⁹

3.1.3. A *Sata mirensō* 沙汰未練書

A jelen tanulmányhoz felhasznált harmadik írásos forrás az 1319 és 1322 tájékán íródott *Sata mirensō*. Ugyan a mű utóiratában az szerepel, hogy 1278-ban Hōjō Tokimune 北条時宗 (1251–1284) készítette, ennél jóval valószínűbb, hogy a *bakufu* egy ismeretlen jogtudósa alkotta meg a fenti időszakban.⁹⁰ A forrás címét a következőképpen fordíthatjuk: „Útmutató a jogban kevésbé jártasak számára”. Az útmutatóban helyet kaptak a korabeli jogi kifejezések magyarázatai, a peres eljárás szisztematikus leírása, a császári udvar jogával és eljárásrendjével kapcsolatos információk, a *sōgunok* és *shikkenek* listája, a mű végén pedig az eljárások során használható mintadokumentumok is. A *Sata mirensō* részletesen leírja, milyen pertípusok léteztek a korban, és mely pertípus milyen jogvitákat rendezett. Pontos

⁸⁶ Kasumi 2011: 34.

⁸⁷ Ishii 1980: 46.

⁸⁸ Ishii 1969: 64, Steenstrup 1996: 87, Yanaga 1939: 46.

⁸⁹ Brown 1949: 193, Kasumi 2011: 34.

⁹⁰ Más elméletek szerint a *mandokoro shitsujije*, egy Nikaidō-családból származó jogtudós írhatta (Kasumi 2011: 31).

definícióival, következetes magyarázataival hasznos forrás a Kamakura-kori *bukehō*t kutatók számára. Emellett jelentős a tekintetben is, hogy a középkor hasonló jogtudományi útmutatói között a *Sata mirenscho* az első a sorban. Végezetül azt a tényt is érdemes megemlítenünk, hogy a *Sata mirenscho* a Kamakura-sógunátus végnapjaiban készült, így ez az egyik utolsó dokumentum, amelyben a korszak jogi tudása megjelenik.⁹¹

3.2. Polgári jogi jellegű jogterületek

A középkori Japánban nem vált el élesen egymástól magán- és közjog, polgári és büntetőjog, illetve ezek különböző részterületei, így a jogágak napjainkban szokásos felosztása a Kamakura-kori *bukehō* esetében nem lehetséges. Ám hogy könnyebben megérthessük és átláthassuk a középkori viszonyokat, mégis szükséges valamilyen felosztást alkalmaznunk. Jelen írásomban a polgári jogi jellegű jogterületek és a büntetőjog kettéválasztása mellett döntöttem. A polgári jogi jellegű részterületeken belül is – mai terminológiával élve – a személyi, család- és öröklési jogot fejttem ki részletesen. A kötelmi jog, mivel a *bukehō*ban nem volt hangsúlyos, illetve a dologi jog abból az okból kifolyólag, hogy a korban a legjelentősebb tulajdon a földbirtok volt, melyről tanulmányom egyéb helyein esik szó hangsúlyosan, a többi jogterületől elválasztva nem jelenik itt meg.

3.2.1. Az *ie*-rendszer kialakulása

A japán családszerkezet terén a Heian-kor végén és a Kamakura-kor elején fokozatosan végbement az ókori *uji*-rendszer 氏 hanyatlása és a *bushi* rétegre jellemző *ie*-rendszer 家 kialakulása. Az ókori *ujik* közül egyesek kiemelkedtek, ezekből pedig új családok (*iék*) váltak ki. Az újonnan megszülető *iék* már saját, egyéni családnévvel rendelkeztek, mely általában a származási helyükből volt eredeztethető. Az *iék* aztán tovább bomlottak főcsaládra (*honke* 本家) és alcsaládokra (*bunke* 分家), melyeken belül megvoltak az egyes családfők. Ám ezek a családok nem minden tekintetben váltak külön.

⁹¹ Kasumi 2011: 37, Steenstrup 1980: 405.

A *honké*ből és *bunké*ből álló, vérségi köteléken alapuló társadalmi csoportot klánnak, *kamonnak* 家門 nevezték, a klán fejét pedig *katokunak* 家督 vagy *tōryōnak* 棟梁 hívták, aki általában a *honke* házfője volt. Ő képviselte a klán egységét a társadalom felé, szükség esetén ő vezette a klánt a csatába.⁹²

3.2.2. Házasság, válás és a nők helyzete a Kamakura-korban

A Kamakura-kor a házasság intézményét tekintve is változást hozott a japán társadalomba. Az ókorban, főleg az udvari nemesség körében még a poligámia volt az általános, ehhez képest a Kamakura-kori *bushi* társadalomban megjelent a monogámia. A monogámia azonban nem teljes mértékben azonos azzal, amit napjainkban értünk alatta. Mivel a korszakban a törvények nem szabályozták konkrét módon a házasságot, rokonságot, nem volt a mai anyakönyvekhez hasonló állami nyilvántartás és bejelentési köteleesség az állam felé, ezért csak a korabeli írásos emlékekből tájékozódhatunk e témával kapcsolatban. Ezekből viszont kiderül, hogy a nemesség körében a Kamakura-kor elején is tovább élt a poligámia hagyománya, azaz egy nemes úrnak több felesége is volt; a szamurájság körében pedig a monogámia, azaz az egynejlőség nem feltétlenül zárta ki az ágyasok tartását. A feleséget *tsumának* 妻, az ágyasokat pedig *mekakénak* 妾 nevezték. A jelentős különbség köztük abban állt, hogy a *mekake* nem örökölhetett földbirtokot a férfitől.⁹³

A házasságkötés módjában is változások történtek. Az ókori módszert, amikor is a nő családja választott férjet, felváltotta a férfi menyasszonyszerzése. A házassággal a menyasszony a férje kizárólagos hatalma alá került, mindenben engedelmességgel tartozott neki, ezen felül kollektív felelőssége is keletkezett a férj által elkövetett bűncselekményeket illetően. Az engedelmesség a férj halála után is kötötte a feleséget: a törvény ugyan nem tiltotta az újraházasodást, de a *Goseibai shikimoku* 24. cikkelye alapján az újraházasodni szándékozó özvegy át kellett adja a férjétől öröklött földbirtokot a férj törvényes gyermekei részére, vagy amennyiben nem voltak gyermekeik, a *bakufu* eseti döntésére kellett hagyatkoznia.⁹⁴

⁹² Asako 2010: 118, Ishii 1973: 112–113, Ishii 1980: 43.

⁹³ Tonomura 1990: 600–603.

⁹⁴ Asako 2010: 121, Hall 1979: 33, Ishii 1977: 35, Steenstrup 1996: 89.

A válás a Kamakura-korban a férj kiváltsága volt, aki a feleség vétlensége ellenére is elválhatott. Ha azonban így tett, a vétlen feleségtől nem követelhette vissza a házasság alatt ráruházott földbirtokot, a feleség pedig a közös házból bármilyen ingóságot magával vihetett. A feleség csak abban az esetben válhatott el férjétől, ha a feleség kérelmére a bíróság elismerte a férj vétségét, és kitiltotta a földbirtokról.⁹⁵ Mivel nem volt hivatalos házassági regisztráció, a válás lényegében mindenféle formalitásoktól mentes különélést jelentett.

Mindazonáltal a nők társadalmi helyzete a Kamakura-kor elején a későbbi korokhoz képest meglehetősen kedvező volt. A házasságban magánvagyonnal rendelkezettek, mely kiterjedt a házasság előtt a szülőktől „szépítkezési, mosási költség” címén kapott ingóságokra, ingatlanra (földbirtokrészre), valamint a házasság során a férj által a feleségre ruházott földbirtokra is.⁹⁶ Emellett férjük halála után ők irányíthatták a család életét: az özvegyek (*goke* 後家) rendelkezettek az örökös személyéről, felelhetek a család fegyverkezéséért, sőt ki is tagadhattak gyermekeket a férj hagyatékából.⁹⁷ Mindezek a jogok a Kamakura-kor végén kevésbé voltak már jellemzőek, a későbbi korokra pedig teljesen eltűntek, így a nők jóval alárendeltebb helyzetbe kerültek.

3.2.3. Szülő-gyermek viszony és az öröklési jog jellegzetességei

A Kamakura-kor *bushi*-családjainak gyermekei között megkülönböztethetünk *chakushit* 嫡子 és *shoshikat* 庶子. A *chakushi* jelölte azt a gyermeket – általában a törvényes elsőszülött fiút –, aki továbbvitte a családi nevet és a családfő pozícióját.⁹⁸ Ezzel szemben minden más vér szerinti, törvényes gyermeket *shoshin*ak neveztek. Rajtuk kívül a család része lehetett a *yōshi* 養子, azaz az örökbefogadott gyermek. Kezdetben általában fiúörökös híján az öröklés biztosítása érdekében vagy pedig a család erejének növelése céljából fogadtak

⁹⁵ Asako 2010: 121, Ishii 1977: 27–32.

⁹⁶ Ishii 1973: 114.

⁹⁷ Tonomura 1990: 606.

⁹⁸ Ishii 1980: 50.

fiúgyermeket örökbe (nem volt ritka a család mellékágáról való örökbefogadás vagy a lánygyermek férjének örökbefogadása sem), de a lányok örökbefogadása sem volt tiltott. Később korlátozták az örökbefogadást: az örökbefogadónak be kellett töltenie a harmincadik életévét, és nem lehetett törvényes örököse; az örökbefogadott pedig a családhoz kellett tartozzék.⁹⁹ A vér szerinti és az örökbefogadott gyermekek is engedelmességgel tartoztak a szülőknek, a szülők pedig szinte korlátlan hatalommal bírtak felettük. Ez a hatalom a 3.1.1. pontban már említett *kuikaeshin* túl abban is megnyilvánult, hogy a gyermekek a szülőnek való ellenszegülés esetén felelősségre vonhatók és büntethetők voltak. Az engedelmisség a szülő halála után is kötötte a gyermekeket, hisz a szülő végakarátának nem teljesítése vagy megszegése miatt szintén felelősségre vonhatták őket.¹⁰⁰ Az ilyesfajta ellenszegülést „a szülő holtteste elleni bűntettnek” (*shigaitekитай 死骸敵対*) nevezték, és súlyosan büntették. A szülők közül is különösen az apa gyermek feletti hatalma volt erős, ez látszik például abból, hogy a korban nem találunk olyan pereket, melyekben a gyermek az apát perelte volna, ellentétben az anya (általában özvegy) elleni perekkel.¹⁰¹

A szülői akaratnak ellenszegülő gyermekeket kitagadással is büntethette a családfő. Így a gyermeknek elveszett az örökléshez való joga, de egyúttal megszűnt az apa által elkövetett bűncselekmények esetében meglévő kollektív felelőssége is.¹⁰²

A Kamakura-kori öröklési jogban megkülönböztethetjük a *katoku* tisztiségének öröklését, a családfői cím öröklését és a vagyoni öröklést. Mivel a *katoku* tisztiségét a *honke* legidősebb fiúgyermek örökölte, ez tulajdonképpen a családfői cím öröklése egy típusának tekinthető. A családfői cím öröklése és a vagyoni öröklés között azonban nagyobb különbség állt fenn. A korszak kezdetén a megosztott öröklés volt általános, így tehát az *ie* bármely gyermeke örökölhette földbirtokot, ingóságokat, a családfői tiszttség viszont csak egy valakire szállhatott át, a *chakushira*. Azt, hogy melyik gyermeknek mit, mekkora részt juttat a hagyatékból, illetve melyik gyermeket nevezi

⁹⁹ Asako 2010: 120, Frédéric 1974: 72–73.

¹⁰⁰ Asako 2010: 120, Frédéric 1974: 72.

¹⁰¹ Asako 2010: 120.

¹⁰² Asako 2010: 120.

meg *chakushin*ak, kizárólag a családfő határozhatta meg. Ehhez a családfő még életében kiállított egyfajta tulajdonátruházási iratot (*yuzurijō* 譲状), melyben meghatározta, mely leszármazottjának mit hagy örökül, ám ez a végakarat akárhányszor megváltoztatható, visszavonható volt. Az örökhagyás tekintetében az örökhagyót semmi sem kötötte, kivéve a *Goseibai shikimoku* 22-es cikkelyét, mely úgy rendelkezett: a családfő az elsőszülött fiát, hacsak ki nem tagadja, nem zárhatja ki teljesen az öröklésből, legalább az újonnan kinevezett *chakushi* örökrésze ötödének megfelelő értékű részt neki kell juttatnia.¹⁰³ Ha a családfő anélkül hunyt el, hogy végakaratot hagyott volna hátra – ezt a korban szörnyű felelőtlenségnek, bolondságnak tartották –, az özvegye, vagy ha az özvegy sem élt már, a gyermekek közösen egyezkedve döntöttek a vagyon sorsáról.¹⁰⁴

A megosztott öröklés az idő előrehaladtával a földek szétaprózódásának veszélye miatt egyre kevésbé bizonyult megfelelőnek, ezért e rendszer helyébe az ún. *sōryōsei* 惣領制 lépett.¹⁰⁵ Az új rendszerben a családon belüli megosztott öröklés részben fennmaradt ugyan, de a *bakufu* felé a *chakushi* képviselte a családot, tehát a családon kívüli jogviszonyokban neki volt fennhatósága a földbirtok egésze felett. Ebben a rendszerben a *chakushit sōryō*nak nevezték.¹⁰⁶ Ez azonban nem jelentett megoldást a szétaprózódás ellen. A Kamakura-kor közepétől kezdve fokozatosan, a korszak végére pedig kizárólagosan az önálló öröklés vált uralkodóvá, melynek alapján mindent kizárólag a *chakushi* örökölhetett.¹⁰⁷

A nők helyzete a gyermekek és az öröklési viszonyok esetében is kedvező volt a Kamakura-kor elején. A lánygyermekek kinevezhetőek voltak *chakujō*nak 嫡女, azaz „elsődleges lánygyermeknek”, így az öröklés során a *chakushi* után ők kaphatták a második legnagyobb részt a hagyatékból.¹⁰⁸

¹⁰³ Asako 2010: 122–123, Frédéric 1974: 71, Hall 1979: 32–33, Ishii 1973: 116–118, Ishii 1980: 55, Steenstrup 1996: 89.

¹⁰⁴ A végrendelet nélküli elhalálozást *mishobumak* 未処分 nevezték (Ishii 1973: 118).

¹⁰⁵ Ishii 1973: 118.

¹⁰⁶ Asako 2010: 123, Ishii 1980: 58, Steenstrup 1996: 90.

¹⁰⁷ Steenstrup 1996: 90, Ishii 1973: 119.

¹⁰⁸ *Chakujō*k nem feltétlenül csak az egyke vagy elsőszülött leányok voltak, a család kivételezett lánya is kinevezhető volt *chakujō*nak (Tonomura 1990: 597).

De a *chakujón* kívüli többi lánygyermek is szabadon örökölhett kisebb hányadokat, akár földbirtokot is. A Kamakura-kor közepétől kezdve azonban a nők már csak életükben használhatták a rájuk hagyott földet, haláluk után az átszállt egy meghatározott idősebb fiútestvérükre.¹⁰⁹ A Kamakura-kor végétől és az azt követő koroktól kezdve pedig tiltották a földbirtokok nőkre való átruházását, nők általi öröklését.¹¹⁰

3.3. Büntetőjog

3.3.1. Alapvető sajátosságok és bűncselekménytípusok

A Kamakura-korban a büntetőbíráskodás is megosztott volt a különböző hatalmi központok és jogrendszerek mentén. A 2.2.9. fejezetben már említett „három nagy bűncselekmény” esetében a *bakufu* az ítélezés jogát az elkövetés helyétől függetlenül az egész országra kiterjedően magának vindikálta, de más bűncselekményeknél ez nem volt jellemző. A *bakufu* csak a *bushik* földbirtokain rendelkezett igazságszolgáltatási hatalommal, a nemesi birtokokon az udvari nemesség (*kuge*), a *shōen*eken pedig az adott *shōen* ura bírta ezt a jogkört.¹¹¹ De a *bushi* birtokokon belül sem volt egységes a joggyakorlat: lehetséges volt, hogy egy adott bűncselekményt a *bakufu* joga enyhébbnek ítélte meg, a helyi szokásjog alapján viszont súlyosabb bűncselekménynek számított, így másféle elbírálás alá esett. Hasonlóképp más és más elbírálás alá estek a különböző társadalmi rétegek: egy közrendű nem ugyanazt a büntetést kapta vétségéért, mint például egy *gokenin*.

Emellett a kor további jellegzetességei megmutatkoztak a *bukehō* alapján történő büntetőbíráskodásban is. A büntetőperek jellemzője a *tōjishashugi* 当事者主義, vagyis az akkuzatórius eljárás uralkodó szerepe. A korabeli bíróságok hivatalból nem indítottak eljárást, nem nyomoztak semmiféle ügyben mindaddig, amíg valaki pert nem indított. Ezt támasztja alá egy középkori feljegyzés: „Ha a börtön előtt egy holttest fekszik is, amíg nem perelnek,

¹⁰⁹ Az ilyen földbirtokot *ichigobunnak* 一期分 nevezték (Steenstrup 1996: 90).

¹¹⁰ Asako 2010: 123.

¹¹¹ Ishii 1973: 96.

nincs ítélet.”¹¹² Ez alól az árulás, lázadás jelentett csak kivételt. Az ilyen nagy jelentőségű ügyeknél, amikor is maga az államhatalom vált a bűncselekmény sértettjévé, a *bakufu* hivatalból is megindította az eljárást.¹¹³

A *tōjishashugi* mellett a büntetések céljában is megmutatkozik a középkori mentalitás. A büntetés kiszabásának célját tekintve két elvet különböztethetünk meg. A generális prevenció elve szerint a büntetéssel a későbbiekben potenciális bűnelkövetőket igyekszünk megakadályozni tettük elkövetésében. Ezzel szemben a speciális prevenció elve azt vallja, hogy a büntetéssel az adott bűnelkövető bűnisméltése akadályozható meg.¹¹⁴ A Kamakura-korban a fő cél a generális prevenció, azaz a társadalom bűnelkövetéstől való elrettentése volt.¹¹⁵ Ennek érdekében a kor döntéshozói nem riadtak vissza különféle kegyetlen, erőszakos büntetések végrehajtásától sem.¹¹⁶ Szintén ugyanezen célt szolgálta az *enza* 縁坐 és a *renza* 連坐 alkalmazása is.¹¹⁷ Mindkét jogintézmény a kollektív felelősség elvét valósította meg.¹¹⁸ Az *enza* alapján a családtagok válhattak kollektíven büntethetővé, például a fiú által elkövetett bosszúállás esetén az apa is; súlyosabb bűncselekmények elkövetésekor a férfin kívül a feleségét is, az apán kívül a gyermekét is büntették.¹¹⁹ A *renza* alapján pedig bizonyos esetekben (például bűncselekmény eltitkolása, adószedés elmulasztása) a hivatalnok bűnéért felettese is kollektíven büntethető volt.¹²⁰

A korszak bűncselekménytípusait két csoportra oszthatjuk. Az egyik azoknak a bűncselekményeknek a köre, melyeket a társadalom és a *bakufu* egyaránt elítélt, és így büntetendőnek talált. Ezzel szemben a másik csoportba azok a cselekmények sorolhatóak, melyeket a társadalom nagy része nem tekintett bűncselekménynek, a *bakufu* azonban, a társadalmi rend és saját hatalma fenntartása érdekében, büntetni rendelt.¹²¹

¹¹² Japánul: 「獄前の死人、訴えなくんば、検断なし。」 *Gokumae no shinin, uttae nakunba, kendan nashi*. Lásd Asako 2010: 128, Saikawa 1998: 193.

¹¹³ Saikawa 1998: 193.

¹¹⁴ Belovics–Nagy–Tóth 2014: 363–365, Saikawa 1998: 196–197.

¹¹⁵ Ishii 1986: 52.

¹¹⁶ Asako 2010: 133, Saikawa 1998: 196.

¹¹⁷ Ishii 1986: 52.

¹¹⁸ Asako 2010: 133.

¹¹⁹ Lásd a *Goseibai shikimoku* 10–11. cikkelyét (Hall 1979: 25–26).

¹²⁰ Lásd a *Goseibai shikimoku* 14. cikkelyét (Hall 1979: 26–27).

¹²¹ Saikawa 1998: 197.

Az előbbi csoportba tartoznak azok a bűncselekmények, amelyeket a *Sata mirenscho* a *kendanzata* pertípusához sorolt. A *kendanzata* a Kamakura-kori *bukehō* három pertípusának egyike volt, napjaink büntetőpereinek feleltethető meg. A *Sata mirenscho* az alábbi bűncselekményeket tünteti fel a *kendanzatánál*: lázadás, éjszakai leszámolás, erőszakos rablás, lopás, hegyi útonállás (banditák), kalózkodás, emberölés, éles fegyverrel történő testi sértés, gyűjtogatás, tettelegesség (verés, rúgás), rablás erőszakkal való fenyegetéssel, napközben elkövetett rablás, útonállás, pánikkeltéssel végrehajtott lopás, más gabonájának betakarítása, nemi erőszak.¹²²

Az utóbbi csoportba sorolható többek között a *Goseibai shikimoku* 12. cikkelyében olvasható *akkō no toga* 悪口の咎. E törvénycikkben a *bakufu* a másik féllel szembeni becsmérő, gyalázkodó megnyilvánulásokat rendeli büntetni. Ezt a társadalom nem feltétlenül tartotta büntetendő cselekedetnek, azonban a *bakufu* számára fontos volt a rend és fegyelem fenntartása érdekében. A *bushik* ugyanis felfegyverzett harcosok voltak, akik ráadásul különösen fontosnak tartották saját méltóságukat, becsületüket. Ha egy másik *bushi* csorbát ejtett ezen, a veszekedés hamar fegyveres konfliktussá válhatott. A konfliktus pedig továbbterjedhetett a harcosok egész családjára és klánjára, így egy egész térségre vagy akár országos szintre kiterjedő csatározás alakulhatott ki. Ez aláasta volna a *bakufu* uralmát, így érthető, hogy ennek igyekeztek gátat vetni a *Goseibai shikimokuban* történő szabályozással.¹²³

A fent felsoroltakon kívül a különböző *tsuikákban* további büntetendő cselekedeteket is találunk, mint például emberkereskedelem, bűnöző bűjtatása, alaptalan vádaskodás, rágalmozás, okirat-hamisítás, nőrablás, szerencsejáték. Ezeknek és a fent említett bűncselekményeknek is gyakran változott a büntetési tételük a kor folyamán.

¹²² Asako 2010: 126, Kasumi 2011: 36, Steenstrup 1980: 411, Saikawa 1998: 192.

¹²³ Hall 1979: 26.

3.3.2. A büntetések fajtái

Az ókori *ritsuryō* a büntetésekkel kapcsolatban a *nulla poena sine lege*, azaz a „nincs büntetés törvény nélkül” elvén állt, vagyis csak a törvényben meghatározott esetekben rótták ki a törvényben meghatározott büntetéseket (*za-ikeihōteishugi* 罪刑法定主義). A *bukehō* azonban, a *ritsuryō*val szemben, nem állított fel egy szisztematikus rendszert a bűncselekményekkel és az azokért kirovandó büntetésekkel kapcsolatban.¹²⁴ Ehelyett konkrét példákra, precedensekre hagyatkoztak az ítélkezés során. A *Goseibai shikimokuban* is megfigyelhető, hogy a *bakufu* sokszor csak kimondja egy bizonyos cselekedetről, hogy az büntetendő, de azt az adott bíróság megítélése szerint, az adott eset körülményeinek megfelelően rendeli büntetni.¹²⁵

A *bukehō* a büntetések fajtáit tekintve is a *ritsuryō*tól eltérő utakon járt. A *ritsuryō* hagyományos öt büntetési tételéből¹²⁶ csak a száműzetést és a halálbüntetést alkalmazták a *bukehō*ban, de ezek mellé újabb büntetési tételek is létrejöttek. A *bukehō* büntetéstípusait öt nagy csoportra oszthatjuk: halálbüntetés (*shikei* 死刑 vagy *seimeikei* 生命刑), szabadságvesztés-büntetés (*jijūkei* 自由刑), testi büntetés (*shintaikei* 身体刑 vagy *nikukei* 肉刑), vagyoni büntetés (*zaisankei* 財産刑), illetve méltóságra irányuló büntetés (*meiyōkei* 名誉刑).¹²⁷

A halálbüntetést lefejezés (*zankei* 斬刑) formájában hajtották végre. A súlyosabb bűncselekmények esetében, például lázadásnál a lefejezést követően az elítélt fejét közszemlére tették (*kyōsu* 梟首), ezzel is elriasztva a társadalmat a hasonló bűncselekmények elkövetésétől.¹²⁸

A szabadságvesztés-büntetések közé tartozott a *ritsuryō* örökségének számító száműzetés (*ru* 流), a kitiltás (*tsuihō* 追放) és az elzárás (*meshikome* 召籠). A száműzetés egy messzi területre (például Ezogashima, Izu-ōshima,

¹²⁴ Asako 2010: 132–133.

¹²⁵ Lásd például a *Goseibai shikimoku* 9. cikkelyét az áruelőkkel kapcsolatosan (Asako 2010: 133, Ishii 1986: 52).

¹²⁶ Japánul *gokei* 五刑: korbácsolás (*chi* 笞), botozás (*jō* 杖), kényszermunka (*zu* 徒), száműzetés (*ru* 流), halál (*shi* 死).

¹²⁷ Ishii 1992: 86, Ishii 1973: 98, Ishii 1986: 54.

¹²⁸ Asako 2010: 133, Ishii 1992: 87, Ishii 1986: 54.

Satsuma, Tosa stb.) való telepítést és az ottani *gokeninek* megfigyelése alatt tartást jelentett. A kitiltás egy adott területre való belépési tilalmat jelölt (pl. Kamakurából vagy Kantō területéről, akár az elkövető saját lakóhelyéről való kitiltás). Az elzárásra ítéltet Kamakurában a *samurai-dokoro* felügyelete alá tartozó börtönbe zárták.¹²⁹

A testi büntetések kategóriájába tartozott az arcra ütött tüzes billog (*kain* 火印), az ujjlevágás (*yubikiri* 指切) és a féloldali hajborotválás (*katabinzori* 片鬢剃). Ezeket a büntetéseket a *bushik* a földbirtokaikon élő köznéppel szemben alkalmazták, a szamurájok nem kaptak testi büntetést.¹³⁰

A vagyoni büntetés jelentette a szamurájság számára az egyik legsúlyosabb szankciót. A *bakufu* jogában a *gokeninek*re kirótt büntetések között a leggyakrabban előforduló a földbirtok elkobzása (*shoryōbosshū* 所領没収), mely a földtulajdonlásra alapuló társadalomban komoly veszteséget jelentett a *bushik* számára.¹³¹ Ezen büntetési tételen belül létezett a teljes földbirtok elkobzása és részleges elkobzás (a birtok területének fele, harmada vagy ötöde) is. Amennyiben az elítélt nem rendelkezett földbirtokkal, a vagyoni büntetés helyébe száműzetés lépett. Emellett vagyoni büntetésnek számított a különböző szentélyek, utak, hidak javításához való pénzbeli hozzájárulás terhe (*katai* 過怠) és az egyszerű pénzbüntetés is (*karyō* 過料).¹³²

A méltóságra irányuló büntetés a *bukehō* jellegzetessége volt. A szamurájok számára fontos volt a jó hírnevük, méltóságuk, rangjuk megőrzése, így ezeknek megsértése, elvétele is büntetésnek volt tekinthető. E kategóriába sorolható a szolgálat alól való felmentés (*shussikinshi* 出仕禁止) és a *gokenin* rangtól való megfosztás (*gokeningō-meshihanachi* 御家人号召放). Jellegzetességéből adódóan ezt a büntetéstípust csak a szamurájokkal szemben alkalmazták.

¹²⁹ Asako 2010: 133, Ishii 1992: 87, Ishii 1986: 54.

¹³⁰ Asako 2010: 133, Ishii 1986: 55, Saikawa 1998: 199.

¹³¹ Asako 2010: 133, Ishii 1992: 87, Ishii 1986: 54, Ishii 1992: 88.

¹³² Asako 2010: 134, Ishii 1992: 86, Ishii 1986: 55, Saikawa 1998: 199.

3.4. Bírósági szervezet és eljárásjog

3.4.1. A pertípusok csoportosítása

A Kamakura-kori *bukehō* alapján végbemenő pereket a per tárgya alapján három csoportra osztották. Ezen pertípusoknál a per tárgyán kívül különböztek a perben eljáró bíróságok (hivatalok), illetve valamelyest a peres eljárás menete is.¹³³ Továbbá egyfajta rangsor is felállítható volt a pertípusok között: a kor hatalmi és tulajdonviszonyaiból is érthető módon az a pertípus volt a legjelentősegteljesebb, melynek tárgya a szamurájok földbirtoka volt.¹³⁴

E legfontosabb pertípust, mellyel a *hikitsuke* foglalkozott, *shomuzatának* 所務沙汰 nevezték.¹³⁵ Ezen perek feladata a *gokeninek* földbirtokait illető tulajdonviták, a földbirtokot érintő különféle jogosultságokkal, sérelmekkel kapcsolatos jogviták eldöntése volt.¹³⁶ Mivel a *gokeninek* földbirtokait érintő perekről volt szó, ezek a jogviták a Hōjō-klán hatalmának fenntartása szempontjából is nagy jelentőséggel bírtak.¹³⁷ Többek között ezen okból is a korszakban egyedülálló módon fejlett eljárás jött létre. Jelentőségét mutatja az is, hogy – a többi pertípustól eltérően – a *shomuzata* esetében a végleges bírósági döntést a *shikken* és a *rensho* is hitelesítette aláírásával.¹³⁸ Nyugat-Japánban a rokuharai *hikitsuke*, Kyūshūn pedig a *chinzen tandai* foglalkozott a hasonló ügyekkel.¹³⁹

A *shomuzatához* hasonlóan a mai polgári pereknek megfeleltethető pertípus volt a *zatsumuzata* is.¹⁴⁰ E perben a földbirtokok ügyén kívüli, egyéb polgári jogi jellegű kérdésekről ítélték.¹⁴¹ A *Sata mirenscho* alapján az alábbi ügyek tartoztak a *zatsumuzatához*: kamatra történő pénzhitelezés, rizsben visszafizetendő hitel, pénzben vagy rizsben fizetendő váltók, kölcsönszerződések

¹³³ Saikawa 1998: 190.

¹³⁴ Asako 2010: 126, Ishii 1980: 47.

¹³⁵ Steenstrup 1980: 410.

¹³⁶ Hosokawa 1935: 322, Ishii 1969: 263.

¹³⁷ Ishii 1980: 47.

¹³⁸ Saikawa 1998: 190.

¹³⁹ Kasumi 2011: 36.

¹⁴⁰ Ishii 1973: 97.

¹⁴¹ Hosokawa 1935: 322.

(kamatra vagy anélkül), dologkölcsonzés, adásvételt igazoló okiratok, szolgák, félszabadok, szolgák megszöktetése.¹⁴² Kantóban a *monchūjo* tárgyalta ezeket az ügyeket, Kamakurán belül viszont a *mandokoró*hoz tartoztak. Nyugat-Japánban a rokuharai *hikitsuke*, Kyūshūn pedig az adott terület *shugója* ítélkezett ilyen ügyekben.¹⁴³

A harmadik pertípus, az előző fejezetben részletesebben tárgyalt *kendanzata* napjaink büntetőpereinek feleltethető meg. E pereket Kamakurában a *samurai-dokoro* tárgyalta, nyugaton a *hikitsuke*, Kyūshūn pedig az adott területen illetékes *shugo* hatásköréhez tartozott a törvénykezés.¹⁴⁴

3.4.2. Bírósági eljárás a Kamakura-korban

A Kamakura-kori szamuráj jog pereiben a legfontosabb meghatározó tényező a *tōjishashugi*, azaz az akkuzatórius eljárás dominanciája, a peres felek aktív szerepvállalásának követelménye volt. A bíraskodást végző hivatalok nem indítottak hivatalból eljárást, és nem foglalkoztak a különböző okiratok alpereshez való eljuttatásával sem. A bíróság előtt szintén a perben álló feleknek kellett bizonyítaniuk, hogy a jogszabály, amelyre hivatkoznak, egyáltalán létezik.¹⁴⁵

A következőkben a *shomuzata* példáján igyekszem bemutatni, hogyan is zajlott egy peres eljárás ebben a korban.¹⁴⁶

A Kamakura-korban a felperest *soninnak* 訴人, az alperest pedig *ronninnak* 論人 hívták.¹⁴⁷ A *shomuzata* eljárásának megindításához először is szükség volt arra, hogy a *sonin* egy *sojō* 訴状 elnevezésű iratot nyújtson be a *monchūjónak*, melyhez mellékelhette bizonyítékait is. A mellékelt iratokat *gushónak* 具書 nevezték.¹⁴⁸

¹⁴² Asako 2010: 126, Kasumi 2011: 36, Steenstrup 1980: 410, Saikawa 1998: 195.

¹⁴³ Kasumi 2011: 36.

¹⁴⁴ Hosokawa 1935: 322.

¹⁴⁵ Asako 2010: 127, Saikawa 1998: 195.

¹⁴⁶ A *zatsumuzata* és a *kendanzata* eljárásának folyamata is hasonlóképp zajlott le, ám a jelentősebb szakirodalmi művek leginkább a *shomuzata* példáján ismertetik az eljárás menetét.

¹⁴⁷ Steenstrup 1980: 408, Saikawa 1998: 191.

¹⁴⁸ Asako 2010: 128, Ishii 1969: 264, Steenstrup 1980: 415.

A bizonyítékoknak három fajtája létezett, ezek a következők voltak (a bizonyító erő mértéke alapján csökkenő sorrendben): írásos bizonyíték (*shōmon* 証文), tanúvallomás (*shōnin* 証人) és *kishōmon* 起請文.¹⁴⁹ A *kishōmon* egyfajta írásba foglalt eskü volt, melyet a középkori Európa istenítéleteihez is hasonlíthatunk. A *kishōmon*ban az irat szerzője megesküdött az igazára, majd meghatározott időre bevonult egy szentélybe.¹⁵⁰ Amennyiben az idő lejárt előtt valamilyen „szégyenletes”, különös, nem hétköznapi esemény történt a *kishōmont* íróval, úgy tekintették, az istenek megmutatták a bűnöst, így pert vesztett. Ilyen „szégyenletes” eseménynek számított, ha az illetőnek eleredt az orra vére, madárürülék hullott a fejére, megbetegedett, félrenyelt, vagy ha megbotlott a lóva.¹⁵¹ A bizonyítékokat a felperesnek kellett összegyűjtenie, az ügyben eljáró hivatalok, ragaszkodva a *tōjishashugi* elvéhez, ebben sem működtek közre.¹⁵² A bíróság hasonlóképpen nem ítélte meg azt sem, hogy az eléjük tárt bizonyíték hiteles-e, vagy esetleg hamisítvány. Ha az egyik peres fél úgy vélte, a másik fél által benyújtott bizonyíték hamis, neki magának kellett ezt jeleznie a bíróságnál.¹⁵³

A *sojōt* egy hivatalnok, a *kubaribugyō* 賦奉行 fogadta be, aki megvizsgálta az írás formai követelményeit, illetve hogy nincs-e hiányosság benne, feljegyzést készített róla, majd az okiraton feltüntette a jogvita pontos körülményeit, a benyújtás dátumát; aláírta, végül továbbította a *hikitsuke* egyik tagozatának.¹⁵⁴

A *hikitsuke* tagozatokra bontva ülésezett, a tagozatok váltakozva tárgyalták az eléjük kerülő ügyeket. A *monchūjō*tól az ügy az éppen soron lévő tagozathoz került, ahol sorshúzással az ügyért felelős hivatalnokot (*tantōbugyō* 担当奉行), bírót választottak, majd egy új iratot állítottak ki, melyet *monjō*nak 問状 nevezték.¹⁵⁵ Ebben az iratban a hivatal felszólította az alperest, hogy reagáljon az ellene felhozott vádakra. A dokumentumot átadták

¹⁴⁹ Asako 2010: 132, Ishii 1973: 96, Saikawa 1998: 195.

¹⁵⁰ Ishii 1980: 47, Ishii 1969: 261–263.

¹⁵¹ Asako 2010: 132, Frédéric 1974: 76–77.

¹⁵² Saikawa 1998: 191.

¹⁵³ Asako 2010: 128.

¹⁵⁴ Asako 2010: 128, Ishii 1969: 264, Ishii 1973: 97, Kasumi 2011: 36, Steenstrup 1980: 410, 420.

¹⁵⁵ A szónak *tojō* olvasata is van. Asako 2010: 128, Ishii 1973: 97.

a felperesnek, az ő feladata volt ezt az alpereshez eljuttatni.¹⁵⁶ Az alperes egy újabb iratban nyújthatta be válaszáat, ezt *chinjō*nak 陳状 nevezték. Ez az oda-vissza levelezés háromszor is lezajlott, az eljárás ezen részét nevezték *sanmon-santō*nak 三問三答 („három kérdés, három válasz”).¹⁵⁷

Ha a vita a *sanmon-santō* szakaszában megoldódott, az ügyben eljáró hivatal kiadta végleges határozatát. Amennyiben nem sikerült a feleknek meg egyezésre jutniuk, a *hikitsuke* ítélszéke elé hívatta, szembesítette a perben álló feleket. Az idézőlevelet *meshibumin*nak 召文 nevezték.¹⁵⁸ A *meshibumit* az általános gyakorlat szerint háromszor küldték ki; amennyiben az alperes a harmadik idézés ellenére sem jelent meg a bíróság előtt, automatikusan pert vesztett. A szembesítést követően a *hikitsuke* ismét összeült, és meghozta határozatát, melyet *hikitsuke-kanrokukotogakin*nak 引付勘録事書 neveztek.¹⁵⁹ A határozatot a *hyōjōshū* újból megtárgyalta, ahol, ha szintén elfogadásra került, végleges döntés született.¹⁶⁰ A döntést tartalmazó hivatalos okiratot a *hikitsuke* elnöke adta ki, melyet a *shikken* és a *rensho* is hitelesített aláírásával.¹⁶¹ Ezt az iratot, melyet *ongechine*nek 御下知 vagy *saikyō*nak 裁許 neveztek, a *hikitsuke* elnöke átnyújtotta a perben győztes félnek, így zárult a *shomuzata* eljárása. Ha azonban a *hyōjōshū* nem fogadta el az ítéletet, a *hikitsukének* újra kellett tárgyalnia az ügyet.¹⁶²

A per lezárultát követően a perben vesztes félnek különféle módokon volt lehetősége a fellebbezésre. Az ítélet tartalmával elégedetlen fél a *hikitsuke* elnökéhez járulhatott. Ha kifogását elfogadták, az adott ügyben előzetesen eljáró *hikitsuke* ismételt vizsgálatot folytatott. Ezt az eljárást *fukkansatának* 覆勘沙汰 nevezzük. Amennyiben a *hikitsuke* nem fogadta be az ismételt eljárássra vonatkozó kérvényt, egy másik hivatalnál, az *ossogatánál* 越訴方 lehetett indítványozni a fellebbezést, az *ossō*t.¹⁶³ Ha a testület megalapozottnak

¹⁵⁶ Kasumi 2011: 36, Saikawa 1998: 194.

¹⁵⁷ Ishii 1969: 264, Ishii 1973: 97, Kasumi 2011: 38, Saikawa 1998: 191, 194.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ Asako 2010: 130, Steenstrup 1980: 413.

¹⁶⁰ Ishii 1980: 47, Steenstrup 1980: 414.

¹⁶¹ Uo., Asako 2010: 130, Ishii 1969: 264.

¹⁶² Kasumi 2011: 37.

¹⁶³ Asako 2010: 131, Ishii 1969: 264, Steenstrup 1980: 415.

látta a kérvényt, megtárgyalta az ügyet. Amennyiben arra az eredményre jutott, hogy a legelső eljárás folyamán hiba történt, újratárgyalást kért a *hikitsukétól*.¹⁶⁴ Az *osso* különlegessége az volt, hogy a vesztes fél, arra hivatkozva, hogy a döntés nem egyeztethető össze a *dōrival*, a körülmények különösebb megváltozása, újabb érdemi bizonyítékok stb. nélkül is számtalanszor megindíthatta, ennek pedig a *bakufu* nem tudott gátat vetni.¹⁶⁵ A *fukkansatán* és az *ossón* kívül egy harmadik felülvizsgálati mód is létezett. Ha a peres fél az eljárás során szabálytalanságot, hibát tapasztalt (pl. az eljáró bíró részrehajló volt, vagy szándékosan elvesztette a perrel kapcsolatos iratokat stb.), szóban közvetlenül a *hikitsukéhoz* vagy a *hyōjōshūhoz* folyamodhatott. Ezt az eljárást *teichūnak* 庭中 nevezték.¹⁶⁶

Mint ahogy az a fentiekből is látható, a Kamakura-kori per meglehetősen bonyolult és körülményes volt. A felperesnek a per ideje alatt Kamakurában kellett tartózkodnia, ami amellet, hogy sok idejébe került, számos költséggel is járt. Emellett a *tōjishashugi* miatt a bizonyítékok összegyűjtésének, iratok kézbesítésének terhe is rá hárult. Mindezeket figyelembe véve nem meglepő, hogy a korban sok peren kívüli megegyezés született, melyeket *wayónak* 和与 neveztek.¹⁶⁷ Ha a megegyezés akkor történt, amikor már folyamatban volt a peres eljárás, a feleknek egy a megegyezésről szóló okiratot (*wayojō* 和与状) kellett benyújtaniuk a bíróság elé.¹⁶⁸

A nehézségek ellenére összességében véve a Kamakura-kori *bushi* bíraskodás a kor viszonyaihoz képest újszerűnek és működőképesnek bizonyult. Az eljárások során a perben álló felek mindegyike kifejthette álláspontját, a bíróság elé járulhatott, a bíróságok pedig általában részrehajlás nélkül, semleges módon ítéleztek a perekben.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Steenstrup 1980: 415.

¹⁶⁵ Az 1297-es *tokuseihō*-ban ugyan betiltották az *osso*-kat, de egy év múlva ismételten engedélyezték őket (Asako 2010: 112).

¹⁶⁶ Asako 2010: 125–126, 131, Ishii 1969: 264, Steenstrup 1980: 415.

¹⁶⁷ Saikawa 1998: 195.

¹⁶⁸ Kasumi 2011: 38.

¹⁶⁹ Steenstrup 2007: 16.

4. Konklúzió

A Kamakura-kori Japánban egy új társadalmi réteg kezébe került a hatalom, mely réteg a már meglévő alapokra építve, saját morális elvrendszerét, társadalmi jellegzetességeit felhasználva merőben új jogrendszert hozott létre. A fentiekben megismerhettük e jogrendszernek, a *bukehō*-nak a legfontosabb tulajdonságait, társadalmi hátterét, az egyes jogterületeken a korszakban alkalmazott jogszabályokat, a különböző ügyekben eljáró hivatalokat és azok eljárásrendjét. E vizsgálódás alapján megállapíthatjuk: a Kamakura-kori *bukehō* Japán jogtörténetének szerves és igen jelentős része, mely egyediségével kiemelkedik a nála gyakrabban kutatott és vizsgált ókori és modern kori jogrendszerek közül.

A *bukehō* számos olyan újítást hozott a jogrendbe, melyek addig, a *ritsuryō*-rendszerben ismeretlenek voltak. Gondolhatunk itt olyan elvontabb elvekre, mint például a szokásjogon és precedenseken alapuló ítélkezés, az akkuzatórius eljárás meghatározó szerepe, vagy akár a *dōri* mint morális értékrend jogi fogalomként való megjelenítése. De hasonlóképp megemlíthetünk konkrétabb elemeket is, mint például a családjogon belül a nők helyzetének viszonylag kedvező mivoltát, az új családrendszer, az *ie* jellegzetességeinek megfelelő öröklési rendszert, a büntetőjog területén a *ritsuryō*-tól eltérő, teljesen új büntetéstípusok bevezetését (pl. elzárás, vagyoni büntetés, méltóságra irányuló büntetés), vagy akár a perek tárgyak alapján történő szétválasztását, és az azokban eljáró külön hivatalok, tanácskozó testületek létrehozását.

A Kamakura-korban kialakult szamuráj jogrend döntően meghatározta az elkövetkezendő évszázadok jogrendszerét is. A harcosok uralma egészen a 19. századig megszakítás nélkül folytatódott, így a *bukehō* is tovább haladhatott a fejlődés útján. A *Goseibai shikimoku* és a későbbi *tsuikahōk*, valamint az egyes területeken élő jogszokások mintául szolgáltak az elkövetkezendő korok számára, így kijelölték a Muromacsi- és Szengoku-kor, nagyobb távlatokban nézve pedig az Edo-kor jogfejlődésének irányát is.

Úgy vélem, kutatásom rávilágított arra, miért nem szabad lebecsülnünk és másodlagosnak tartanunk a középkori japán *bushi* jogot: e fontos és sok tekintetben egyedülálló jogrendszer érdemes a további magyar nyelvű kutatásokra.

Felhasznált irodalom

- Asako Hiroshi 浅古弘 et al. (szerk.) 2010. *Nihon hōseishi* 日本法制史 [Japán jogtörténet]. Tōkyō: Seirin Shoin.
- Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály 2014. *Büntetőjog I.* Budapest: HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Brown, Delmer M. 1949. „The Japanese Tokusei of 1297.” *Harvard Journal of Asiatic Studies* 12.1/2: 188–206.
- Dean, Meryll 2002. *Japanese Legal System*. London: Cavendish Publishing.
- Frédéric, Louis 1974. *Japán hétköznapijai a szamurájok korában 1185–1603*. Budapest: Gondolat.
- Hall, J. C. 1979. *Studies in Japanese Law and Government – Japanese Feudal Law. The „Go Seibai Shikimoku”; The Magisterial Code of the Hojo Power-holders*. Washington D.C.: University Publications of America, Inc. [Reprint edition]
- Hosokawa Kameichi 細川龜市 1935. „Chūsei bukehō no keijisaiban – kenzanzata ni tsuite. 中世武家法の刑事裁判—検断沙汰について [A középkori bukehō büntetőperei – a kenzanzatáról].” *Shakai keizai shi gaku* 社會經濟史學 5/1: 321–347.
- Ishii, Ryōsuke 石井良助 1980. *A History of Political Institutions in Japan*. Tōkyō: The Japan Foundation.
- Ishii Ryōsuke 石井良助 1992. *Keibatsu no rekishi* 刑罰の歴史 [A büntetés története]. Tōkyō: Akashi Shoten.
- Ishii Ryōsuke 石井良助 1969. *Nihon hōseishi* 日本法制史 [Japán jogtörténet]. Tōkyō: Seirin Shoten Shinsa.
- Ishii Ryōsuke 石井良助 1973. *Nihon hōseishi gaiyō* 日本法制史概要 [Japán jogtörténet röviden]. Tōkyō: Sōbunsha.

- Ishii Ryōsuke 石井良助 1986. *Nihon keijihōshi* 日本刑事法史 [A japán büntetőjog története]. Tōkyō: Sōbundō.
- Ishii Ryōsuke 石井良助 1977. *Nihon kon'inhōshi* 日本婚姻法史 [A japán házassági jog története]. Tōkyō: Sōbundō.
- Ishii Ryōsuke 石井良助 1980. *Nihon sōzokuhōshi* 日本相続法史 [A japán öröklési jog története]. Tōkyō: Sōbundō.
- Jamadzsi, Maszanori 1989. *Japán – Történelem és hagyományok*. Budapest: Gondolat.
- Kasamatsu Hiroshi 笠松宏至 (szerk.) 1984. *Nihonshi daijiten* 日本史大辞典 [Japán történelmi nagyszótár]. Tōkyō: Heibonsha.
- Kasumi Nobuhiko 霞信彦 et al. 2011. *Nihon hōseishi kōginōto* 日本法制史講義ノート [Japán jogtörténet előadásjegyzet]. Tōkyō: Keiō Gijuku Daigaku Shuppansha.
- Mason, R. H. P. – Caiger, J. G. 2004. *Japán története*. Budapest: Püski Könyvesház.
- Mass, Jeffrey P. 1974. „Jitō Land Possession in the Thirteenth Century: The Case of Shitaji Chūbun.” In: J. W. Hall – Jeffrey P. Mass (eds.) *Medieval Japan – Essays in Institutional History*. Stanford: Stanford University Press, 157–183.
- Mass, Jeffrey P. 2006. „The Kamakura bakufu.” In: K. Yamamura (ed.) *The Cambridge History of Japan, Volume 3, Medieval Japan*. New York: Cambridge University Press, 46–89.
- Niizuma Shunji 新妻俊次 1970. „Chūsei bukehō ni okeru shisō no ikkeifu 中世武家法における思想の一系譜 [A középkori bukehō eszméjének származása].” *Rekishi kyōiku* 歴史教育 18.5–8: 39–45.
- Noda, Yoshiyuki 1976. *Introduction to Japanese Law*. Tōkyō: University of Tokyo Press.

- Reischauer, Edwin 1995. *Japán története*. Budapest: Maecenas Könyvkiadó.
- Saikava Makoto 斎川眞 1998. *Nihonhō no rekishi* 日本法の歴史 [A japán jog története]. Tōkyō: Seibundō.
- Steenstrup, Carl 1996. *A History of Law in Japan until 1868*. Leiden: E. J. Brill.
- Steenstrup, Carl 2007. „New Knowledge Concerning Japan’s Legal System before 1868, Acquired from Japanese Sources by Western Writers since 1963.” In: D. H. Foote (ed.) *Law in Japan – A Turning Point*. Seattle: University of Washington Press, 7–33.
- Steenstrup, Carl 1980. „Sata Mirensho: A Fourteenth-Century Law Primer.” *Monumenta Nipponica* 35.4: 405–435.
- Szilágyi Péter 2006. *Jogi alaptan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Toyama Mikio 外山幹夫 1970. „Kamakura no bukehō – Shin Goseibaijō, tsuika ni tsuite 鎌倉の武家法—新御成敗状・追加について [A Kamakura-kori bukehō – A Shin Goseibaijōról és a tsuikáról].” *Rekishi kyōiku* 歴史教育 18.5–8: 32–38.
- Tonomura, Hitomi 1990. „Women and Inheritance in Japan’s Early Warrior Society.” *Comparative Studies in Society and History* 32.3: 592–623.
- Totman, Conrad 2006. *Japán története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Yanaga, Chitoshi 1939. „Source Materials in Japanese History: The Kamakura Period, 1192–1333.” *Journal of the American Oriental Society* 59.1: 38–55.

